
Eğitim Fakültesi Dergisi

<http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.htm>

İlköğretimin İlk Yıllarındaki Sanat Eleştirisi Uygulamaları ve Bu Uygulamaların Eleştirel Düşünme Gelişimi Açısından Önemi

Ahmet Şinasi İşler

*Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Resim-İş Eğitimi A.B.D.*

Özet. Bir üretim tarzı ve gelişme ülküsü olarak insanlığın enformasyon toplumuna dönüşme ve enformasyon çağına katılmaya yönelik yolculuğu, bir yandan bilgi üretimine başdöndürücü bir ivme kazandırırken, öte yandan da üretilmiş bilgilerin kısa sürede deşillenmesi ve geçersiz kılması sorununu gündeme getirmektedir. Bu da doğal olarak, formal eğitimin geleneksel bilgi ve içerik öğretimi misyonunun tartışmaya açılmasına ve farklı düşünme beceri ve yeterliliklerinin kazandırılmasına yönelik yaklaşımların güç kazanmasına yol açmaktadır. Eğitimbilimcilerin yeni gündemini oluşturan bu tartışma ve arayış sürecinin merkezindeki kavramlardan birisi de hiç kuşkusuz “eleştirel düşünce”dir.

Bu araştırma, ilköğretimin birinci devresinde eleştirel düşünme yeteneklerinin başka alan ve koşullara transfer edilebilir bir biçimde öğretilmesinde sanat eleştirisinin oynayabileceği rolün boyutlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Sanat eleştirisinin sanat eğitiminde oynadığı rol, elbette üzerinde sıklıkla durulmuş ve tartışılmış bir konudur. Ancak, bu ilgi ve sorgulama düzeyinin, sanat eleştirisi uygulamalarının ilköğretim çağı çocuklarının eleştirel düşünce gelişimi üzerindeki etkileri için de geçerli olduğu pek söylenemez. Bu nedenle, bu araştırma konuyu öncelikle, eğitim sürecinin iyileştirilmesi perspektifinde tartışmaya açmakta ve ilköğretimin birinci

basamağındaki çocukların sanatsal gelişim özellikleri doğrultusunda planlanacak uygulamalarda dikkat edilmesi gereken önemli noktaları vurgulamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Eğitimi, Sanat Eleştirisi, Eleştirel Düşünce ve Yoruma Dayalı Düşünce.

Art Criticism Applications At The First Years Of Elementary Education And The Importance Of These For The Development Of Critical Thinking

Summary. The journey of mankind toward to be an information society and taking place in the information age for the purpose of production and development brings a dazzling increase at information we have, but at the other side this situation causes to the handled information to be considered as unvalued, out of date and invalid. Naturally this creates a discussion about the mission of traditional formal education with its knowledge and content, and new approaches started to get strengthened which aim to improve different thoughts, skills and capabilities. "Critical thinking" is one of the main concepts that is in the new agenda of educationalists at this discussion and research period.

This study was intended to make clear the dimensions of the role of art criticism at the teaching of critical thinking skills as in the form of transferrable into other fields for elementary school students. The role of art criticism on the art education was discussed frequently, but this inquiry had not been realized for elementary school children. For this purpose this study was tries to start a discussion on the perspective for improvement of education process and emphasizes the important points to be given attention while planning practises for art development of children who are at the first years of elementary school.

Keywords: Art Education, Art Criticism, Critical Thinking and Interpretive Thinking.

Giriş

Uygulama, sanat tarihi ve estetik ile birlikte "Dört Aşamalı Yöntemle Sanat Eğitimi"nin dört temel aşamasından birisi olan sanat eleştirisi, anlamın yorumlanması ve eleştirel yargılama yapılmasından yola çıkarak sanat yapıtlarını çözümleme, tanımlama ve yorumlama amacıyla kullanılan sözlü

ve yazılı bir tartışma stratejisidir (Payne, 2004). Webster'ın Dokuzuncu Yeni Üniversite Sözlüğü'nde yer alan "çoğunlukla zararlı bir şekilde kusur bulma davranışı" tanımında da olduğu gibi sanat eleştirisi çoğu zaman "eleştiri" sözcüğünün olumsuz çağrışımlarıyla ilişkilendirilmesine karşın, uygulamada sıklıkla olumlu bir stratejidir. Nitekim aynı yapıtın içerdiği ikinci bir tanımda da sanat eleştirisi "değerlendirme sanatı yada sanat yapıtlarını çözümleme" olarak açıklanmaktadır. Yine de konu üzerinde çalışan uzmanların tanım zenginliklerine bakarak, sanat eleştirisi kavramını anlaşılır ve kesin bir biçimde tanımlamanın güç olduğu anlaşılmaktadır. Sözelimi Feldman, sanata ilişkin söylenenlerin ve yazılanların sanat eleştirisi olduğunu ifade ederken sanat eleştirisinin temel görevinin yorum olduğunun altını çizmektedir. Bilindiği gibi Feldman "Dört Aşamalı Yöntemle Sanat Eğitimi" kapsamında yaygın olarak kullanılan ve tanımlama, çözümleme, yorum ve yargı üzerine temellenen sıralı bir yaklaşım geliştirmiştir (Feldman, 1994). Ayrıca Stephen Dobbs da, "insanların sanat eleştirisi aracılığıyla sanatı ele aldıklarını, biçimleri çözümlediklerini, anlamına ilişkin çok yönlü yorumlar ürettiklerini, eleştirel hükümler verdiklerini, gördükleri, düşündükleri ve hissettikleri hakkında konuştuklarını ve yazdıklarını" ifade etmektedir (Dobbs, 1992). Terry Barrett ise sanat eleştirisine olan yaklaşımını tanımlama, yorumlama, yargılama ve sanata ilişkin kuram oluşturma olmak üzere dört etkinlik üzerine temellendirmektedir. Barrett'e göre dört aşamanın tamamı bir öncekinin üzerine inşa edilse de yorum eleştirinin en önemli, belki de en karmaşık etkinliğidir. Ona göre tanımlama, çözümleme ve hüküm adımlarını bütünleştirerek sanat yapıtına ilişkin bireysel anlamı yorumlama çağdaş sanat eleştirisindeki en önemli sorundur (Barret, 1994).

1. Başlangıcından Günümüze Sanat Eğitimi ve Sanat Eleştirisine Kısa Bakış

Henüz 1920'li yıllarda "Resim Çalışma Hareketi" içinde yer alan ve 1931'de yayımlanmış olduğu "Resimlerle Eğitim: Uygulanabilir Resim Çalışma Dersi (Education Through Pictures: The Practical Picture Study Course)" adlı kitapta, Picasso, Kollwitz, Cezeanne, Van Gogh, Monet ya da Cassat gibi önemli sanatçıların yapıtlarına yer veren Royal B. Farnum, sanat eleştirisinin eğitim amaçlı kullanımının hareket noktası olarak kabul edilebilir. Geçen yüzyıl boyunca, özgün sanat eserlerinin renkli tıpkıbasımlarının kolay ve ucuz elde edilmesine olanak tanıyan basım ve yayım teknolojilerinin hızla gelişme göstermiş olması, Farnum'un açtığı yolu hiç kuşkusuz zenginleştirmiş ve sanat eğitimcilerine eğitim amaçlı sanat eleştirisi uygulamaları yapabilmeleri için geniş bir ufuk açmıştır. Gerçi bu deney ve arayışların ilk

örneklerinde, kullanılan resimler çağdaş eğitim ölçütlerinden çok dinsel ya da ahlaki mesajlar içeren dar kapsamlı güzellik standartlarını yansıtsalar da 1950'lerden başlayarak, eğitim ortamına uyarlanabilir özelliklerde çok çeşitli sanat eleştirisi modelleri geliştirilmiştir. “Amerikan Ulusal Sanat Eğitimi Birliği'nin Sanat Eğitimi'nde Sanat Eleştirisi Tarihi, Kuramı ve Uygulaması başlıklı kitabında ayrıntılı bir biçimde anlatılan bu modeller arasında, Walter Abell - Amaçlar, Stolnitz - Sınıflama, Şema ile Gösterme, Stephen C. Pepper - Dünya Varsayımı, Edmund Feldman - Dört Aşamalı Yöntemle Sanat Eğitimi: Dört Aşamalı Eleştiri Modeli, Eugene Kaelin - Toplumsal ve Olgusal Değer, David Ecker - Estetik Deneyim'de Genişlik yada Tarafsızlık, Harry S. Broudy - Estetik Tarama ve Bilgiye Dayalı Kabullenme, Ralph A. Smith - İnsani Değerlere İlerlemesine Yardım Etme, Gene Mittler - Feldman'ın Dört Aşamalı Sanat Bilgisi Edinme ve Yerleşik Üç Estetik Kuram, Jerome Bruner, Louis Lankford - Aktif Yanlarının Dikkate Alındığı “İnteraktif” Estetik, Jim Cromer - Dilbilimsel ve Estetik Deneyimdeki Simgeleştirme Deneyimi ve Doğuştan Gelen Yetenek, Articulate Spectator Model of Art Criticism-ASMAC) (Sanat Eleştirisi'nin Anlaşılır İzleyici Modeli) - Eleştiriye Son Vermek İçin Dilbilimsel Yaklaşım (Cromer, 1990) gibi örnekler sayılabilir. Bu modellerin birçoğunun özellikle de “Dört Aşamalı Yöntemle Sanat Eğitimi Modeli”nde kullanılan Feldman'ın dört aşamalı yönteminin temel düşüncelerini benimsemeleri dikkat çekicidir. Öte yandan, modellerin dayandığı kuramlarda 20. yüzyılın ilk yıllarında sanat eğitimi üzerinde oldukça etkili olan John Dewey'in izlerini de görmek mümkündür. Bilindiği gibi Dewey, müze ve özel koleksiyonlara hapsedilmiş, seçkin ve yalnızca bir takım ayrıcalıklı özelliklere sahip profesyoneller tarafından üretilmiş ürünlere dayalı bir sanat anlayışına karşı çıkmış ve sanatın, demokratik toplumun doğasına uygun olarak günlük yaşama taşınması gerektiğini savunmuştur. Nitekim Dewey tarafından “Chicago Üniversitesi” bünyesinde kurulan laboratuvar-okulda ve onun düşüncelerinden etkilenen diğer okullarda sanat ve diğer konu alanlarına eşit değerde yer verilmiş ve böylece, bu okullarda hem güzel sanatlar hem de el sanatları temel ifade ve iletişim aracı olarak tüm çocukların yararlanabileceği bir aşamaya gelmiştir (Dewey, 1934, s.3).

Terry Barrett Sanat Eleştirisi Öğretimi İçin Dersler (1994) adlı çalışmasında kuramlarını ve sanat dersliklerinde uygulanması olanaklı sanat eleştirisi modellerini okullarıyla paylaşmak amacıyla konunun uzmanı çağdaş araştırmacıları aynı çalışmada bir araya getirmiştir. Sandra Kay Mims ise daha dengeli bir program bağlamında yalnızca uygulama üzerine temellenen programı yadsıyarak uygulama ile birlikte sanat eleştirisi, sanat tarihi ve estetiğin bütünleştirildiği bir “değişim modelini” önermiştir (Barrett, 1994).

Laura H. Chapman'ın sanat eğitiminde kullanılan eleştiri yöntemlerine ilişkin yaptığı sınıflama oldukça sistematik ve anlaşılırdır. Chapman sanat eğitiminde bu güne kadar kullanılan sanat eleştirisi yaklaşımlarını dört alt başlık altında gruplandırmaktadır: Tümevarımsal Yaklaşım, Tümdengelimli Yaklaşım, Eşduyumsal Yaklaşım, Etkileşimli Yaklaşım. Bu yaklaşımları kısaca gözden geçirelim:

Tümevarımsal Yaklaşım: Sanat eleştirisinde “endüktif” yaklaşım olarak da bilinen “tümevarımsal yaklaşım”; görsellik, süreç ve sanatçıya ilişkin çok sayıda verinin toplanması ve bu veri birikimi ile sanat yapıtının görsel öğeleri arasındaki ilişkiyi çözümlenerek önce bir yorum oluşturma, ardından da sanat yapıtına ilişkin kişisel bir görüş bildirilmesi temeline dayanan bir yöntemdir. Bununla birlikte, görüş ya da yargılama aşaması tümevarımsal sanat eleştirisi yaklaşımında, olmazsa olmaz bir basamak olmayıp en az önemsenen bir aşama olarak karşımıza çıkar. Bu yöntem ilköğretimin birinci kademesinde kullanılan sanat eleştirisi uygulamaları için çok kullanılan bir yaklaşımdır.

Tümdengelimli Yaklaşım: Sherlock Holmes'un cinayet vakalarını çözümlenmek için geliştirdiği ve kendi adıyla anılan yöntem tüm dünyada bilinmektedir. Bu yöntemde Holmes'in, yalnızca kuşkularını doğrulayan gerçeklerle ilgilendiği görülür. Sanat eleştirisinde tümdengelimli yaklaşım da bir sanat çalışmasını değerlendirmek açısından enstrümalist, formalist, ekspresyonist ya da natüralist estetik kuramları gibi kuşku götürmez ve kesin ölçüt seçimlerini içerir. Bu durumda sanat çalışması, - biçimsel ve kurgusal özelliklerine ve anlam ya da önemine göre- her hangi bir ölçüte uygun olduğunda incelenmektedir. Bu yaklaşım “hüküm” ya da “karar” aşaması ile başlasa da kararı doğrulamak ya da yalanlamak için tanımlama ve yorumlama ile birlikte sanat çalışması ve onun genel durumu hakkında bilgi edinmeyi amaçlamaktadır. Sözelimi, Frank Lloyd Wright'un “Şelale” adlı yapıtını eleştirirken, barınma amaçlı mimarinin ve onu oluşturan parçaların kendi içinde uyumlu olmakla birlikte ayrıntılı ve bütünsel bir mantığa sahip olması gerektiği doğrultusundaki tasarım ölçütünü dikkate alarak çalışmaya başlanabilir. Herhangi bir barınma amaçlı mimari mekânın yaşam boşluğu olarak hem başkaları ile paylaşılacak genel hem de kişiye özel rahat bir yer sağlama gibi iyi bir işleve sahip olması gerektiğini kapsayan ikinci bir ölçüte sahip olmak da olasıdır. Elbette böyle bir durumda belirlenen ölçütlerin doğruluğunu kanıtlamak gerekecektir.

Eşduyumsal Yaklaşım: İzleyen ve sanat yapıtı arasında kurulacak bir empati, öncelikle o yapıtın izleyende bir takım duygular uyandırmasını gerektirir. Chapman'a göre, bir sanat yapıtının yalnızca çizgisel öğeler açısından görülmesi yeterli değildir; onların canlı, dokunaklı, hüznü,

enerjik ya da hareketliymiş gibi duyumsanmaları gerekmektedir. Bir sanat çalışması ile empati kurmak onu daha iyi görmemize yardımcı olur ki Chapman da bunun gerçekleşebilmesi için, daha açık ya da koyu alanlar, renk farklılıkları ve görelî büyüklükler gibi bazı görsel nitelikleri dikkatlice ele almamızı önermektedir. Ona göre, bir sanat yapıtı ile duygu arasındaki karşılaşma, izleyenin bilgi ve deneyimini işe koşması ve yapıt üzerinde çok yönlü düşünmesi gereken bir andır.

Etkileşimli Yaklaşım: Bu yaklaşım, özünde bir tümevarımsal yaklaşım türü olmakla birlikte, ondan belirli işlem basamaklarının izlendiği ve birden çok kişi ile gerçekleştirilen bir grup çalışması olma niteliğiyle ayrılır. Grup çalışması içinde yer alan üyeler tanımlayıcı ve geçmiş bilgiyi topladıktan ve çalışmadaki öğeler, çalışmanın konusu ve koşulları arasındaki ilişkiyi çözümledikten sonra çalışmanın anlamına ilişkin bir varsayımı biçimlendirmek için çalışırlar (Chapman, 1978).

Günümüzde gelişmiş ülkelerin çoğunun gündeminde olan “Dört Aşamalı Yöntemle Sanat Eğitimi” kapsamında sürdürülen biçimsel sanat eleştirisi yöntemi, Chapman’ın “Etkileşimli Yaklaşım” grubuna dâhil edebileceğimiz Feldman’ın ardışık dört adımdan oluşan bir modelidir: Tanımlama, Analiz, Yorumlama ve Karar. Ancak günümüzde eğitim ile ilgili güncel sanat eleştirisi çalışmalarında Feldman ve Broudy’nin formalist yaklaşımlarından başka, D.E. Fehr’in “Tarihsel Kontekst”, T. Anderson’un “Kültürel Kontekst”, B.B. Veneble’in “Bireysel Ayırıcılık” ve G. Geahigan’ın “Eleştirel Sorgulama” şemaları da gündemdedir.

“Dört Aşamalı Yöntemle Sanat Eğitimi” kapsamındaki yazılı ders materyallerinin daha çok dört sanat disiplininin bütünleştirildiği bir öğretim yöntemi üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir: Uygulama, sanat tarihi, sanat eleştirisi ve estetik. Bu yaklaşımda kullanılan eğitsel kaynaklarda sanat eleştirisi oldukça önemli bir öge olarak yer almakta; dahası çok sayıda yazılı ders materyalinde bir bölümün tamamının sanat eleştirisi ve estetiğe ayrıldığı görülmektedir. Kimilerinde ise hemen her bölüm sanat eleştirisi ile birleştirilen atölye uygulamaları ile sonlandırılmaktadır. Buradaki uygulamalar daha çok hem öğrenci işleri hem de önemli bir sanat eseri üzerine uygulanan biçimsel bir sanat eleştirisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanat eleştirisi öğretiminin çok çeşitli yöntemleri vardır. Ancak “Dört Aşamalı Yöntemle Sanat Eğitimi”ne en uygun modelin Mittler’in “Bakmayı Öğrenmek”, “Öğrenmek İçin Bakmak” diye adlandırılan üçlü estetik kuram modeli ve Feldman’ın dört aşamalı yöntemi üzerine temellenen eleştiri biçimi olduğu söylenebilir. Herhangi bir sanatsal çalışmayı eleştirirken öğrencilerden “Tanımlama”, “Çözümleme”, “Yorum” ve “Karar” aşamala-

rını sırasıyla uygulamaları istenmelidir. “Ne görüyorum?” yani “tanımlama” aşaması çalışmanın herkes için geçerli olan gerçek niteliklerinin kesin ve tam gözlemine dayalı liste oluşturmayı ve sanat elemanlarını iyi bilmeyi gerektirir. “Çalışma nasıl düzenlenmiş?” yani “çözümleme” aşaması sanat öğelerini düzenleyen sanat ilkelerini kullanarak örgütsel nitelikleri incelemeyi kapsar. “Sanatçı neyi iletmeye çalışmış?” yani “yorum” aşaması çalışma ile oluşturulan ruhsal durum, duyarlık ve düşüncelerde yansıtılan anlatım özelliklerini okumaya dayanır. “Bu dönem için başarılı bir sanat çalışması mıdır?” yani “karar” aşaması izleyen daha önceki aşamalarda toplanan bilgi üzerine sanat çalışmasının sanatsal değerini saptamasını gerektirir. Bundan başka, iyi bir sanat eleştirisinde izleyen sanat yapıtını değerlendirirken üç estetik kuramdan bir ya da bir kaçını dikkate alması önerilmektedir. Çünkü her kuram, mantığa dayalı bir yöntemle sanat eserinin değerlendirilmesi sürecinde öğrencilerin düşüncelerine yön verecektir. Bu kuramlardan “İmitasyonizm” tam ve gerçekçi betimleme üzerinde yoğunlaşırken, “Formalizm” ise daha çok tasarım özellikleri üzerinde durmaktadır. “Duygusalılık” ise anlatım özellikleri ile birlikte izleyenden gelen duygusal yanıtı temel alır. Bu kuramlara ek olarak “Fonksiyonalizm” den de yararlanılmasını öneren Chapman, izleyen sanat kuramlarından kaynaklanan ölçütleri kullanırken esnek olunmasının gerektiğinin de altını çizmektedir. Ona göre, çok az sanat yapıtı bir tek sanat kuramının standartlarına uygundur. Bu nedenle bir sanat yapıtı eleştirilirken çoğunlukla birden fazla ölçüt dikkate alınmalıdır. Sözelimi, Salvador Dalı’nın “Hafızanın Sürekliliği” adlı resmi sürrealist bir eserdir. Bilindiği gibi Sürrealizm’in içeriği bilinçaltı olsa da kullanılan resimsel yöntem büyük ölçüde gerçekçidir. Bu nedenle sürrealist tarzda yapılan bir yapıtın eleştirisinde hem anlatım olarak sanat hem de gördüğünü aktarma olarak sanat kuramlarının ölçütleri birlikte kullanılabilir (Chapman, 1992, s. 72 – 78).

2. Dört Aşamalı Yöntemle Sanat Eğitimi Çerçevesinde İlköğretimin İlk Yıllarındaki Öğrencilerin Gelişim Özelliklerine Uygun Sanat Eleştirisi Uygulamaları

Birinci sınıf öğrencileri ile uygulama sürecinin sonunda “çözümleme”, “adlandırma”, “tanımlama”, “ayrıt etme” ve “sınıflandırma” gibi algısal ve zihinsel deneyimlerin üzerine yoğunlaşarak görsel olarak keşfedilenlerin sözel olarak ayrıntılı bir biçimde tanımlanması önerilmektedir. Bu işlem öğrencilerin kendi sanatsal çalışmaları ve çevrelerini dikkate alarak sözcük dağarcıklarını zenginleştirmelerine ve bu sözcükleri anlamlı bir biçimde kullanmalarına yardımcı olacaktır. Dahası değişik görsel materyalleri

kullanarak yapılan hatırlamaya yönelik uygulamalarla da çocukların görsel belleklerini kullanmalarını sağlayabilir.

Temel biçimleri tanıyabilen birinci ve ikinci sınıf öğrencileri bir kompozisyondaki basit, doğal ve doğal olmayan biçimleri ayırt edebilir. Dahası farklı araçlarla biçimlerden oluşan düzenlemeler yapabilirler. Ancak, öğretmen farklı türden çiçek, bitki, hayvan, böcek, kuş ile birlikte insan figürünün farklı kısımlarındaki biçim özelliklerini belirlerken öğrencilere yardımcı olmalıdır. Sözgelimi, bir sanat eseri incelenirken bir kuşun kuyruk ve kanat kısımları ile gagasındaki biçim özelliklerinin belirlenmesinde öğrencilere yardım edilebilir. Yada aynı özellikteki biçim ve formları eşleştirme, farklı olanları ayırt etme gibi uygulamalar yapmak da olanaklıdır. Bu düzeydeki öğrenciler çoğunlukla “büyük-küçük”, “yakın-uzak”, “iç-dış”, “doğal-yapay”, “düzenli-düzensiz”, “parlak-mat”, “sağ-sol”, “aşağı-yukarı”, “üst-alt” ve “açık-kapalı” gibi biçimlerin sahip olabileceği farklı özellikleri tanıyabilir ve ayırt edebilirler (Linderman, 1997, s.24 – 25).

Birinci ve ikinci sınıf öğrencileri, özellikle de hayvanlar, sirk, düşsel kahramanlar ve farklı uğraşları olan insanlar gibi konuları içeren anlaşılması kolay sanat eserlerine ilgi duymakta ve farklı doku özelliklerine sahip sanat çalışmalarını ile parlak renklerden hoşlanmaktadır. Bu çalışmalara dayalı etkinliklerde, öğretmenin temel rolü, öğrencileri sanat çalışmasında ne gördükleri ile ilgili duygu ve düşüncelerini ifade etmeye teşvik etmek olmalıdır. Hatta bu öğrencilerle farklı renklerin duygu ve ruh durumlarıyla nasıl bir ilişkisi olduğu tartışılabilir. Yine de çocukların tam olarak renk çeşitliliğini görebilmesi için sahip oldukları renk kavramına ait bilgi hacmini genişleten anlamlı deneyimlere sahip olması gerekmektedir. Bir süre sonra öğrenciler bir sanat eserinden neden hoşlandıklarını açıklamaya başlayacaklardır. Sözgelimi, bazı öğrenciler canlı renklere sahip olduğu ya da daha önce gördüğü bir yeri anımsattığı, dahası çok sevdiği bir konuyu içerdiği için bir resimden hoşlandıklarını ifade edebilmektedirler.

Birinci yada ikinci sınıf öğrencisi bir sanat eserinin nasıl yapıldığına ilişkin açıklamalar yapabilir. Bu yaştaki bir çocuk suluboya, pastel ve yağlı boya gibi sanat eserinde kullanılan araç ile ilgili bilgi sahibi olmakla birlikte konusunu da açıklayabilir. Bu açıklamalarda çizgi, biçim ve renk gibi tasarım öğelerine ilişkin bilgilerini kullanırlar. Bu yıllarda öğrencilerin her geçen gün öğrendikleri yeni sözcükleri hayata geçirdikleri sanatsal sözcük dağarcığını genişletme süreci devam eder. Birinci ve ikinci sınıf öğrencileri “ince-kalın”, “düz-eğri”, “kavisli-kırıklı” gibi değişik çizgi niteliklerini tanıyabildiklerinden öğretmen öğrencilerin sanat eserlerinde kullanılan renk, çizgi, doku gibi tasarım öğelerini, kullanılan aracı, basit tasarım özelliklerini yada kullanılan biçim özelliklerini tartıştığı bir ortam hazırlayabilir. Ayrıca

farklı kültür ve dönemlere ait sanat yapıtlarının tıpkıbasımları ile birlikte öğrenci işleri de sergilenmeli ve bu çalışmalarını konu alan tartışmalar yapılmalıdır.

Üçüncü sınıf öğrencileri ile gerek kendi işleri gerekse sanat eserleri üzerinde organik ve inorganik biçimlerin benzer ve farklı yanları tartışılarak biçim ve formların duygu ve davranışlarımızı nasıl etkilediği sorgulanabilir. Öğrencilere soyut biçimler basitçe açıklandıktan sonra gerçekçi ve soyut biçimler arasındaki farklılıkları kavramaya dönük çalışmalar yapmak mümkündür. Ayrıca farklı ton değerlerinin bizde nasıl bir duygu ve ruh durumu oluşturduğuna dönük bir tartışma ortamı da yaratılabilir. Öğrencilerin renklerin doğası içinde var olan birçok olası ilişkiyi araştırmaları sağlanırken renk tercihleri yapmaya ve tercih ettikleri rengin kendilerinde nasıl bir duygu uyandırdığını tartışmaya yöreklendirilmelidirler. Bu çalışmalar için renkçi sanatçıların çalışmalarının tıpkıbasımları kullanılabilir.

Üçüncü sınıf öğrencileri ile doğayı, sanatsal objeleri, binaları, endüstriyel ürünleri yani öğrencinin çevresindeki her şeyi bir kompozisyonun sahip olduğu özelliklere göre çözümlenmek ve bu konuda bir tartışma ortamı yaratmak mümkündür. Öğrenciler denge, derinlik, doku, form, renk, çeşitlilik ve hareket etkisi veren biçimlerdeki benzerlik ve farklılıkları dik-kate olarak aynı türden objeleri seçme ve düzenlemeye dönük uygulamalara teşvik edilebilirler. Daha sonra öğrencilerin yaptığı resimsel düzenleme çalışmaları “pozitif-negatif biçim”, “açık-koyu”, “renk uyumu-uyumsuzluğu”, “oran uygulamaları”, “iki ve üç boyutlu biçim özellikleri ve biçimlerin bakış açısına bağlı olarak nasıl değiştiği” gibi konular üzerinde yoğunlaşarak çözümlenmeli ve bir tartışma ortamı yaratılmalıdır (Linderman, 1997, s.27). Üçüncü sınıftaki sanat eleştirisi çalışmaları ile öğrencilerin sanatsal sözcük dağarcığını genişletmeye devam edilir. Böylece her çocuğun sürekli tanımlanan yeni terimleri öncekilere ekledikleri bir sanat terimleri sözlüğü oluşturması sağlanabilir. Ayrıca okulda öğrenci işlerinin sergilenmesi için uygun bir mekân oluşturulması önerilir.

Öğrenciler tıpkıbasım ve özgün sanat çalışmaları üzerine incelemeler yapmaya teşvik edilmeli; belli başlı sanatçılar ve onların düşünceleri, sanat tarihindeki yerleri ve hangi amaçla sanat yapıtı ürettikleri konusunda bilgi edinmeye yöreklendirilmelidir. Sanatçıların diğer insanları, doğayı, tarihsel olayları ve imgeleme dayalı fantezileri eserlerine nasıl konu ettiği tartışılabilir. Yine toplum, okul ve kentsel mimari ile ilgili sanatsal örnekler üzerine bir tartışma ortamı yaratmak da çocuklar için oldukça yararlı olacaktır. Öğrencilerle, bazı sanatçıların sanat çalışmalarında çizgi, doku, örüntü, biçim, boşluk, değer gibi sanatsal eleman ve ilkeleri nasıl kullandıkları ve bu eleman ve ilkelerin kendi aralarında nasıl bir ilişkiye

sahip olduğu, başka bir söylemle sanatsal elemanların nasıl düzenlendiğini tartışmak mümkündür. Sözelimi, öğrencilerin sanatçıların kullandığı renkleri tanımaları ve adlarını söylemeleri, çizgi, biçim, renk ve doku gibi sanatsal elemanlar ile yaratılan ilgi merkezini saptamaları; ön plan, orta plan ve arka plan ilişkisini araştırmaları, bir sanat eserinde çıplak gözle görülebilen yöntem ve teknikleri, kullanılan araç-gereç ve materyalleri, farklı doku etkilerini tanımlamaları istenebilir. Ayrıca sanat eserindeki kompozisyon özelliklerini dikkate alarak aralarındaki benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmak ya da tartışmak da söz konusu olabilir (Linderman, 1997, s. 30 -31). Yine farklı renklere verilen farklı duygusal tepkileri tartışmak, öğrencilerden bazı renk düzenlemeleri hakkında ne hissettiklerini açıklamalarını istemek, kimi sanatçıların belirli bir düşünceyi ifade etmek için renkleri nasıl kullandıkları sorgulamak, öğrencilerden hem kendilerinin hem de başkalarının sanat çalışmaları hakkında estetik değerlendirmeler yapmasını istemek de başvurulabilecek tartışma konularındandır. Sanatsal bir çalışmanın onlarda ne gibi hisler uyandırdığını – gizemli, tuhaf, heyecan verici v.s. – ve nelerden, neden hoşlandıkları yada nelerden neden hoşlanmadıkları ile ilgili olarak düşüncelerini sözel olarak ifade etmeleri istenmelidir. Ayrıca bir eserden elde ettikleri anlam ve düşüncelerini çözümlenmeleri ve yorumlamaları önerilmelidir.

3. İlköğretimin İlk Yıllarındaki Sanat Eleştirisi Uygulamalarının Eleştirel Düşünce Gelişimi Açısından Önemi

Bir sanat yapıtını sorgulama işlemi duygularımızı ve kişisel tercihlerimizi gelişi güzel ifade etmekten daha fazlasını kapsayan bir stratejidir. Bilindiği gibi *“çağdaş sanat eğitiminin en önemli amaçlarından biri öğrencilerin iyi karar vermelerini sağlamak için onlarda eleştirel düşünceyi geliştirmektir. Pek çok kişi eleştiri yapmayı “kusur bulma” olarak olumsuz bir biçimde düşünür. Oysa sanat eğitiminde bu, sanat yapıtını sorular sorarak ve tartışmalar yaparak olumlu bir biçimde araştırma yöntemidir. Bu bizim her zaman doğal olarak yaptığımız basit sorular sorma olayıdır. İnsanların çabuk değerlendirme eğilimlerine karşın, araştırmacı sanat eleştirisi bir sanat yapıtı ile yoğun bir biçimde ilgilenir. Amaç öğrencilerin bilgiye dayalı düşünceler üretmesine yardımcı olmaktır. Eleştiride birçok görüşe yer olmakla birlikte hiç kimsenin kesin olarak son değildir. Her defasında başka gözle bakar, başka şeyler görebilirsiniz. Sanat eleştirisi sürecinde, öğrenciler mantıklı gerekçelerle tartışmalarda yer almayı, arkadaşlarını dinlemeyi, arkadaşlarının görüşlerine karşı hoşgörüyü öğrenecekler ve böylece sanat anlayışlarını geliştireceklerdir. Her süreç duygularımızı,*

düşüncelerinizi ve yeni yorumlar ve bilgiye dayalı yargular geliştirmektir (Katz, 1994; Aktaran: Kirişoğlu & Stokrocki, 1997, s. 1.18).”

a) Bilgi Basamağı	b) Kavrama Basamağı	c) Uygulama Basamağı
<u>Adlandırma</u> : Bu resmin (ya da heykelin) adı nedir?	<u>Karşılaştırma</u> : Bu mask ile diğer mask arasındaki benzerlikler nelerdir?	<u>Tahmin Etme</u> : Picasso elli yıl daha yaşasaydı size göre onun sanat tarzı hangi yönde değişebilirdi?
<u>Listeleme</u> : Resmin alt, üst ve her iki yanında neler görüyorsunuz?	<u>Açıklama</u> : Sanatçı neden ufuk düzlemini çok fazla yükseğe yerleştirmiştir?	<u>Önceden Bildirme</u> : Türk Resim Sanatı Tarihinde “D grubunda” yer alan sanatçıların hangisinin tekniği yüz yıl sonra en iyi hatırlanacaktır? Yada günümüzdeki yenilikçi sanat anlayışlarından hangisi 50 yıl sonraki sanat anlayışına yön verecektir?
<u>Tanımlama</u> : Harman yerindeki köylüler ne yapıyorlar?	<u>Sonuç Çıkarma</u> : Bu resimlere bakıldığında boşluk ve küçülen boyutlar ne anlatmaktadır?	<u>Değerlendirme (Yargılama)</u> : Sizce hangi resim izlenimci tarz kapsamında en iyi sanatsal değeri sergiliyor?
<u>Eşleştirme</u> : Bu resimlerden hangisi üzgün sözcüğü ile uyumludur?	<u>Sıralama</u> : Resimleri en parlak ve güçlü renklerde olanlardan en sönük ya da tekdüze olanlara doğru olacak biçimde sıralayınız.	<u>Zihinde Şekillendirme</u> : Size göre sanatçı bu atı daha farklı nasıl boyayabilirdi? Bu manzara resminde kullandığı tarz ve tekniğin aynıını kullanabilir miydi?
<u>Tanımlama</u> : Nötr renklerle anlatılmak istenen nedir?	<u>Sınıflandırma</u> : Hangi figürlere ait heykeller gerçekçidir? Soyuttur? İfadecidir?	<u>Uygulama</u> : Kübist tarzda bir otomobili nasıl resmedersiniz?
<u>Gözlem</u> : Anadolu kadını, başlığında hangi aksesuarı kullanmaktadır?	<u>Neden-Sonuç İlişisini Açıklama</u> : Sanatçı yüzü vurgulamak için tekrar ve örüntüyü nasıl kullanmıştır?	<u>Hipotez Kurma</u> : Sizce sanatçı bu resmi parlak renklerle boyasaydı eser nasıl görünürdü?
<u>Tanımlama</u> : Hangi figürün kıyafetinde sarının en açık değeri kullanılmaktadır?	<u>Karşılaştırma</u> : Miğferin yüzeyindeki doku kürkten yakaninkinden hangi özellikleri ile farklıdır?	<u>Sentez</u> : Okul bahçesindeki oyun parkını kübist yaklaşımda resmediniz
<u>Sayım</u> : Natürmortta kaç erik vardır?	<u>Analoji (örnekseme) Yapma</u> : Bu yapıta benzer sanat eseri üreten başka sanatçı biliyor musunuz?	
<u>Tamamlama</u> : Bu tür sanat yapıtlarına ne ad verilir? (heykel, manzara resmi, portre, v.s.)		

(Herberholtz & Herberholtz, 1998).

Hem sanat çalışmalarını anlama hem de kendi sanat çalışmalarımızı üretmede kullanılabilen eleştirel düşünme yeteneklerinin düzeyini genel hatlarıyla belirleyen Bloom taksonomisi (Bloom, 1956) üzerine temellendirilmiş aşağıdaki sorular, ilk bakışta karmaşıkmiş gibi görünen sanatı tanımlama, çözümleme, yorumlama ve yargılama sürecinde öğrencilerimizin kullanabilecekleri sorulara örnek oluşturmaktadır. Bu sorular bir sanat çalışmasını anlamamıza ve değerlendirmemize yardım etmekte ve oluşumundaki doğal sihirli nitelikleri yok etmeden sanatçının yapıtının anlaşılmasını kolaylaştıran ya da sır perdesini aralayan birer anahtar niteliği taşımaktadırlar.

Anlaşılabileceği gibi sanat eleştirisi, düşünme becerilerini geliştirmek için halen var olan en iyi araçlardan birisidir. Gelişim psikologu David Perkins bu durumu birkaç nedene bağlamaktadır. İlki “Duyumsal Kenetlenme” - sınıf olarak düşünme ve konuşmaya odaklanmak için fiziksel bir şeye sahip olmanın yararı. Bu, sanat çalışmasının bizzat kendisinin ya da tıpkıbasım olarak bir kopyasının gösterilmesi ile gerçekleştirilir. İkincisi “Kolay ve Hızlı Erişim” - yoruma ilişkin bir noktayı tartışma sürecinde resimdeki herhangi birinin yüz ifadesine ya da duyumsal bir niteliği tanımlama sürecinde “yumuşatılmış sarı” gibi bir ifadeye yönelebilenin avantajı. Perkins’e göre sanat yapıtları dikkat çekme ve bu dikkati devam ettirme için yapılırlar. “Bu durum onlar hakkında uzun süreli düşünümü (refleksiyonu) destekleme ya da korumaya yardımcı olur (Perkins, 1994).”

Önceden öngörülemeyen ve açık uçlu estetik sorgulamaya göre sanat eleştirisi en azından ilk aşamalarında gerçeklerle ilgilenmekte, estetik ve iraksak düşünmeyi destekler görünmektedir. Sanat eleştirisi biraz daha akademik ve yakınsaktır. Sanat eleştirisi estetik algılamaya bağlıdır ve estetik algılamaya diğer üç sanat disiplini için birinci derecede önemlidir. İyi işleyen algısal ve yorumlamalı becerileri öğretmek için bilinen iki işlem vardır. Harry S. Broudy tarafından geliştirilen yöntem “estetik tarama” olarak bilinir (Broudy, 1983). Kısaca Feldman yöntemi olarak da adlandırılan bir başka yöntem, sanat eğitimcisi Edmund Burke Feldman tarafından geliştirilen aşamalara ayrılmış sanat eleştirisi yaklaşımıdır. Estetik tarama üç aşamalı bir işlemken Feldman’ın yöntemi dört aşamadan oluşmaktadır. Ancak Feldman’ın yaklaşımının ilk iki basamağı da bir konu tanımlama ile birlikte bir tarama işlemi biçimlendirmektedir. Broudy hiçbir suretle konudan söz etmemektedir. Ne Feldman’ın sisteminin gazete, dergi ve sanat baskılarında yayımlanan türden profesyonel eleştirilere ne de Broudy’nin sanatçı yaklaşımına birebir öykündüğü düşünülmelidir. İlke olarak her ikisi de sanat profesyonelleri tarafından kullanılan işlemleri birleştirmektedir. Ancak uygulamada profesyonel eleştirmen ve sanatçılar her zaman sabit bir sıra içinde dört aşamayı izlemek şöyle dursun bu aşamaların tamamına aynı

önemi vermemektedirler. Bu işlemlere daha fazla aşına oldukça birçok öğrencinin de aynı uygulamaya yöneleceği görülmektedir. Aslında her iki yaklaşım da öğretim sürecinde yararlı olan sanat çalışmaları hakkında konuşma ve sanat çalışmalarını incelemenin sistematik bir yöntemidir.

Sonuçta sanat eleştirisi “bundan hoşlanıyorum” ya da “bundan hoşlanmıyorum”dan çok daha fazlasını içeren mantığa dayalı düşünmenin adım adım ilerlediği bir yöntemdir. Sözelimi bir bilim adamı ya da bir dedektif de bir sorun üzerinde akıl yürütürken aynı yöntemi kullanmaktadır: Tanımlama, çözümlenme, yorum ve karar. Aşağıda sanat eleştirisi çalışmalarında çok sık kullanılan Van Gogh’un “Yıldızlı Gece” adlı eserini yorumlamak için ilkinde ifadeci bir dili ikincisinde ise kendi yaşantısı ile ilişkilendirdiği ifadeci bir dili kullanan iki öğrenci örneğinde daha önce söz edilen aşamaların tamamı görülebilir:

“1. Öğrenci: *“Sanatçı bir dağ köyünün üzerinde kıvrılan yıldızları görmemizi istiyor. Yıldızlar ve ay parlak, ateşli görünüyorlar. Gökyüzündeki girdaplar ve ağaçtaki kıvrımlar bir rüzgârdan kaynaklanıyormuş gibiler. Soğuk renkleri ve karlarla kaplı dağlar, karanlık bir gecede esen soğuk bir rüzgârda olduğu gibi hissetmeni sağlıyor.*

Kısa, koyu renkli bir ağaç gökyüzü ve aşağıdaki köye doğru bakan bir kişinin gölgesine benziyor. Soğuk hava ateşli ay ve yıldızların sıcaklığı ile dolduruluyor. Gece gökyüzünden kıvrılarak düşen yıldızlar ile doldurulmuş.

Van Gogh’un bu gibi bir manzara ile dehşete düştüğünü düşünmekteyim. Van Gogh’un manzaraya ilişkin sahip olduğu derin duyguları ifade etmek için hayal gücünü kullandığını zannediyorum. Onun bu yağlıboya tablosu güzel ve gizemli bir geceyi anlatıyor. Gökyüzünde hızla hareket eden ve kıvrılan yıldızlar cennetten melekler gibi. Onun resmi boyama yöntemi bana bu eserin “Meleklerin Gecesi” olarak adlandırılabilceğini düşündürdü.”

2.Öğrenci: *“Parlak ay ve yıldızlar gece karanlığında gökyüzünden ileriye fırlıyorlar. Kıvrılıyor ve yanarak ışık saçıyorlar. Fırça vuruşları her yanda daire ve spiraller oluşturuyor. Akan ve patlayan yıldızlar gibiler. Ay bir güneş gibi çok parlak.*

Tablonun bendeki etkisi tuhaf. Koyu ve kıvrılan parlak renkleri rüzgârlı ve soğuk bir kış gecesindeki gibi hissetmemi sağladı. Bir tepede oturmuş alttaki köye bakıyormuş gibi hissediyorum. Uzaktaki dağların üzerinde kar görüyorum. Yanımdaki büyük koyu renkteki ağaç korkunç ya da bir hayalet gibi görünüyor. Bu Halloven’de görebileceğiniz yaşlı bir ağaç gibi. Bu ağaç, bir devin zifile kaplı çatalına benzer bir şekle sahip.

Girdap yaparak dönen bir gökyüzünde parlak dairesel ışık rüyası görüyor gibiyim. Bu beni birazcık ürkütüyor. Parıldayan yıldızlar ve ayın kızılığı ışıklı dev ateş toplarına dönüşüyor. Ateş topları aşağıdaki zemin üzerinde asılı duruyor ve kıvrılıyorlar. Her yerde rüzgâr ve enerji var. Bu resim hemen hemen başka bir gezegenden gelen ürkütücü bir manzara gibi (Chapman, 1992, s. 71).”

Yukarıda yer alan sanat eleştirisi örneklerinin ikisinde de öğrencilerin Van Gogh'un "Yıldızlı Gece" adlı resmini çözümlerken birçok insanın dikkat etmediği şeyleri görerek, açılarak, ilişkileri çözerek, anlamlarını yorumlayarak ve kendi yaşamları ile ilişkilendirerek kişisel bir görüşe vardıkları görülmektedir. Bu süreçte öğrenciler bilgiye dayalı düşünceler üretirken eleştirel düşüncenin temellerini atmakta ve geliştirmektedirler.

Sonuç

Görüldüğü gibi sanat eleştirisi gözlemlenebilir gerçekler ile başlayan ve yorum yada yargı ile sonuçlanan kontrollü bir yöntemdir. Eğitim durumlarında geçerli olan sanat eleştirisi stratejileri, sanat yapıtlarına ilişkin soru sorma, karşılaştırma ve estetik değerlendirme üzerine temellenen sözlü ve yazılı etkinlikleri içerir. Estetik, sanat eleştirisi ve sanat tarihi disiplinleri uygulamada çoğunlukla bütünleşik bir biçimde kullanılmaktadır. Bununla birlikte, estetiğin felsefe, sanat eleştirisinin yazın, sanat tarihinin de tarih yada diğer sosyal bilimlerle birlikte kullanıldığı farklı disiplin koalisyonlarından yararlanılabilir. Dahası tüm bu yaklaşımlar, eleştirel düşünme ilkeleri için de düzenlenebilir. Bu bağlamda sanat eleştirisi uygulamaları eleştirel ve yoruma dayalı düşünme becerilerinin geliştirilmesinde etkin bir rol oynadığından, toplumun rasyonelleşmesi, akılcı ve bilimsel nitelikler kazanması sürecinde büyük önem kazanmaktadır.

Uygulamada öğrencilerin sınıf düzeylerine uygun öğrenme etkinlikleri ve sözcük dağarcığı kullanmasına dikkat edilmelidir. Sınıfın bütünü yada küçük gruplarla yapılan tartışmalar beyin fırtınası ve ön yazma etkinlikleri gibi yararlıdır. Ayrıca öğrencilerin bir eş yada küçük gruplar halinde çalışmalarını sağlamak işbirlikçi öğrenmeyi geliştirir. Dahası dramatik sunumlar, bir resim ya da tabloyu canlandırma ve ses senfonileri sanat yapıtının yorumu kapsamına alınabilir. Sözelimi öğrenciler sanat eserinde yer alan insan yada objeler için bir diyalog yazabilir ve daha sonra bu diyalogu oynayabilirler. Yada öğrenciler sanat eserinin telkin ettiği sesleri davranışlarla gösterebilir. Yaklaşımlardaki çeşitlilik, öğrencileri birçok sanat yapıtını birden çok bakış açısı ile ele almaya ve yorumlamaya yönlendirir. İleri aşamalarda öğretmen

öğrencilerini sanat eleştirisinde kendilerine ait yenilikçi ve yaratıcı stratejiler geliştirmeye yönlendirebilir. Ayrıca, öğrencilerin sanat eleştirisi yazıları okul gazetesi ya da benzeri bir ortamda yayımlanarak başkaları ile paylaşabilmelerini sağlamak bu faaliyetleri daha da anlamlı hale getirecektir.

KAYNAKÇA

- Barrett, T., (1994), *Criticizing Art: Understanding the Contemporary*, Mountain View, CA: Mayfield Publishing Company.
- Barrett, T., (Editor) (1994), *Lessons for Teaching Art Criticism*. ERIC, Getty Center for Education in the Arts, 1994.
- Bloom, B., (1956), *Taxonomy of Educational Objectives . Handbook I: Cognitive Domain*, New York: McKay.
- Broudy, H., S., (1983), *The Uses of Schooling*, New York: Roudledge.
- Chapman, L., H., (1992), *A World of Images*, Davis Publications, Inc., Massachusetts, USA, s.71.
- Chapman, L., H., (1978), *Approaches to Art in Education*, Chapter 4, "Perceiving and responding to visual forms." New York, NY: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Cromer, J., (1990), *Criticism - History, Theory and Practice of Art Criticism in Art Education*, National Art Education Association.
- Dewey, J., (1934), *Art as Experience*, Capricorn, New York, s.3.
- Dobbs, S., M., (1992) "The DBAE Handbook: An Overview of Discipline-Based Art Education", Santa Monica, CA: The Getty Center for Education in the Arts.
- Farnum, R., B., (1931), *Education Through Pictures*, CT: Art Extension Press, Wesport.
- Feldman, E., B., (1994), *Practical Art Criticism*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1994.
- Herberholtz, D. & B., (1998), *Artworks for Elementary Art Teachers (Eighth Edition)*, USA: McGraw Hill, s.112 – 113.
- Kirişoğlu, O & Stokrocki, M., (1997), *Ortaöğretim Sanat Öğretimi (Öğretmen Eğitimi Dizisi)*, YÖK/DÜNYA BANKASI Milli Eitimi Geliştirme Projesi, Ajans – Türk Matbaacılık San. A.Ş., Ankara, s. 1.18.
- Linderman, M.G., (1997), *Art in Elementary School*" (Fifth Edition), USA: McGraw Hill, s.26-27.
- Payne, J., (2004), *Teaching Students to Critique*, <http://artsedge.kennedy-center.org/content/3338/>
- Perkins, D., N., (1994), *The Intelligent Eye: Learning to Think by Looking at Art*, Santa Monica, CA: Getty Center For Education in Arts, s.5-83-84.